

LIISA ENWALD

Kadonnut talo ja muita paikkoja

NTAMO

KADONNUT TALO
JA MUITA PAIKKOJA

Liisa Enwald
KADONNUT TALO
JA MUITA PAIKKOJA

NTAMO

Helsinki 2018

LIISA ENWALD @ NTAMO

Kammioiloa (2013)

On ruusu putkahtunna (yhdessä Esko Karppasen kanssa) (2014)

Sana- ja sävelrosollia (yhdessä Esko Karppasen kanssa) (2015)

Kesken (2015)

sekä Rainer Maria Rilken teosten suomennokset:

Kirjeitä nuorelle runoilijalle (1993/2012)

Hiljainen taiteen sisin (1997/2012)

Marian elämä (1998/2012)

Sonetit Orfeukselle (2003/2007/2012)

Uusia runoja (2016)

© 2018 Liisa Enwald

ISBN 978-952-215-743-0

ULKOASU

Göran de Kopior

KANNEN KUVA

Liisa Enwaldin kotialbumi

VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2018

ntamo

www.ntamo.net

Sisällys

I

KEINUTUOLI 9

TEURASTAMON TUHO 17

KADOKSISSA – SATU SADUSTA 25

MISSÄ MINÄ? 43

TULIN MUISTIKUVAANI KÄVELEMÄÄN 57

EI KOULUNPIHAA VAAN ELÄMÄÄ VARTEN 67

II

KOTIKUNNAHILTA KASTEISTEN VUORTEN MAAHAN 93

LEMPEÄT LEHDOT, VIEHKEÄT VIRRAT JA MAINIOT

MAAT 109

VIRREN KERROKSISSA JA KUOPPATEILLÄ 127

JAMBI JA RIIMI MATKALLA UUTEEN KOTIIN 145

RUNOKÄÄNNÖKSEN KARITSANVILLAA 165

III

VUODEN AJOISSA 181

AIKA, PAIKKA, NYT JA IKUINEN 199

KIRKONKYLÄ 207

”UNESSA JOUDUIN SYVÄLLE METSÄÄN” 217

KOLME OLIIVIA. MUUALLA 233

KIRJALLISUUS 251

KIITOKSET 263

I

KEINUTUOLI

Vanha nainen istuu keinutuolissa, taustanaan laikukas kaakeliuuni ja seinälle nostettu viiksekkään miehen, arvatenkin jonkin esi-isän, kuva. Tuolin ja vanhuksen asento ovat symmetrisiä, leveät kämmenselät erottuvat valkoisina mustasta hameenhelmasta, joka kätkee niin tuolin jalakset kuin naisen jalat. Hartioiden hentous herättää huomiota, helma levenee lattiaa kohti ja peittää sääret ajan tavan mukaan. Naisen ilme on sulkeutunut, silmät mietteliäät, kapeat huulet tiukassa supussa, mutta hyvällä tahdolla niiltä voi erottaa hymynhäiveen.

Hymyilevänä tuon etäisen sukulaisen mieluusti näenkin, vaikka en juuri tiedä hänen elämänsä vuorista ja alhoista. Sukuni miesten tekemisistä – viljelyistä, yliopistotutkinnoista, viroista – tiedetään paljonkin, mutta naiset ovat jääneet varjoon, eikä se historiassamme ole lainkaan harvinaista. Naisia ei koulutettu kuin korkeintaan pianonsoittoon ja pitsinvirkkuuseen, ja niihinkin vain säätyläiskodeissa; tärkeintä oli saada heille solmituksi hyvä naimakauppa, ja ellei sitä, niin kohtalainen piikomispaikka ainakin.

Katselemani kuvan nainen on Hilma Sofia, o. s. Pehrmand. Sukukirja kertoo vain, että hän oli ”luonteeltaan ujonpuoleinen ja erittäin vaatimaton”, varreltaan ”lyhyt ja hoikka”. Minulle hän on isän isän äiti. Etäiseksi hän jäi, koska *farfar* kuoli samoihin aikoihin kuin minä synnyin, oli kuitenkin äitini kertoman mukaan ehtinyt hymistä minulle kehtolaulua. Ja vielä etäisempi on paikka, jossa kuva oli otettu. Leppävirran Kalmanlahden rannalla, nykyisen kylpylähotellin paikalla, kohonnut Wokkolan kartano oli

Hilma Sofian aviokoti. Esi-isäni Anders Johan osti kartanon vuonna 1800, ja suku asui siellä seuraavan vuosisadan alkupuolelle, kunnes se myytiin ja rakennukset purettiin lopulta täysin rappeutuneina. En ehtinyt, toisin kuin äitini, koskaan käydä siellä. Mutta talossa olleita huonekaluja, lamppeja, astioita ja pitsiliinoja olen nähnyt ja kosketellut niin lapsuuskodissani kuin serkkujeni asunnoissa. Muutama niistä on kulkenut monien muuttojen läpi mukamani. Yksi sellainen on keinutuoli, jossa esiäitini istuu.

Toisessa sukukirjan kuvassa tuolista erottuu enemmän. Siinä istuva monokkelipäinen mies syventyy kirjaan – mihinkäpä muuhunkaan, sillä myös huoneen seinää kiertävät kirjahyllyt. Välistä näkyy vaaleaa pönttöuunია, ja jos oikein tarkkaan katsoo, taustalla taitaa olla pianokin – kenties sama, jolla opettelin soittamaan ja jonka tie kulki sittemmin mutkaista polkua kajaanilaiseen ravintolaan.

Kuvan ottamisen ajaksi arvaan 1940-luvun. Paikan jo tiedänkin: se on kajaanilainen pitkä puutalo, se jossa vietin lapsuuteni. Lukeva mies on isoisäni Gustaf Wilhelm. Kirjasta en erota muuta kuin tummat jo reunoista rispaantuneet kannet. Kiintoisa tuo teos ilmeisesti on, sillä farfarin ilme on syvästi tutkaileva. Tuoli ei keinu, sillä lukijan jalat ovat tukevasti lattiassa. Selkänojalle, istumista pehmittämään, on levitetty jonkin pitkäkarvaisen eläimen talja.

En muista ensi tutustumistani suvun keinutuoliin, en liioin sen varhaishistoriaa. Malliltaan nakkilalainen se yhtä kaikki on, sellainen jolla ei saa kuperkeikkaa, vaikka kuinka yrittäisi. (Hämmästyin aina, kun vieras, joka käy siihen istumaan, kysyy oitis, meneekö se ympäri.) Minun seuralaisekseni päädyttyään tuoli on ehtinyt asua aina-

kin parissakymmenessä osoitteessa niin Kajaanissa kuin Helsingissä, Tuusulassa kuin Ruovedellä, Orivedellä kuin Nummi-Pusulassa ja vihdoin Lohjalla. Myös ulkonäköä se on vaihtanut useaan kertaan: alkuaan ruskean värin päälle äiti vedätytti isäni kuoltua mustan maalin. Kiilto-mustana se sopikin tyylikkäästi jopa sekavien opiskeluboksieni sisustukseen – kunnes kyllästyin mustuuteen (erityisesti siihen, että siinä näkyi pienikin pöly) ja maalasin sen valkoiseksi. Nyt maalin lohkeamat paljastavat osan tuolin värikästä tarinaa. Eräs lehtihaastattelija kirjoitti sen muistuttavan nykyisellään dalmatialaista koiraa.

Jalasten ääriasennossa saa tukevan asennon, kun nojaa toisella jalalla seinään tai pöytään. Sillä tavoin istuessani luin lapsena ja nuorena romaaneja, läksyjäkin, ja aina lauantaisin, kun Elvi-tätini palasi työpaikastaan kirjastosta, selasin siinä lehtiä, jotka tati toi viikonlopuksi kotiin. Tutuksi tulivat *Uusi Kuvalehti*, *Radiokuuntelija* (tuo mainio ohjelmien esittelijä, jonka kaltaista nykyelossa kovasti kaipaan), *Viikkosanomat* ja monet muut jo manalle menneet lehdet. Syvennyin Lassi Nummen pakinoin, jotka sittemmin ilmestyivät *Runoilijan kalenterin* nimellä, reportaašeihin Lahden kirjailijakokouksista (joista nykyisin tuskin enää kirjoitetaan) ja sellaisiin kirjakritiikkeihin, joista voin todeta, kuten muuan tuttava Erik Tawaststjernan musiikkiesseistä: ”Nautin suunnattomasti, vaikka en ymmärtänyt yhtään sanaa.”

Keinu kiihdytti mieltä omiinkin kynäilyihin, mutta ennen kaikkea ajatteluun. Tuolissa kehkeytyviä puntarointeja kirjoitin sitten päiväkirjoihin, joissa nimenomaan pohdiskelin, en raportoinut siitä, mitä päivällä tapahtui vaikkapa koulussa.

Keinuliikkeestä olen aina pitänyt, samoin kuin kehtolauluista, joiden rytmi kohoilee nakkilalaisen tavoin. ”Levon he-etki nyt lyö,/ jo-o joutuvi y-ö”, tuoli lauloi isän äänellä ja pisteellisin rytmein, kun isä oli jo siirtynyt ikuiseen kehtoon. Kuuntelin tuolin sylissä myös ensimmäisiä ääni-levyjäni, joilla ei nukutettu, vaan kiihdytettiin kiivaampiinkin rytmihuojuuntoihin. ”Aa-a, Lazzarella,/ sait aikaa odotella...” Joskus otin polvilleni koulussa käytetyn *Laula sinäkin* -kirjan ja hyräilin sieltä ”Leivoa”, ”Synnyinmaan laulua” tai ”Peipon pesää”.

Keinu, vaikkakin hiukan toisenlainen, täytti lapsuudessani myös kehdon virkaa.

Rehevässä pihapuistossamme oli vastakkain istuttava puutarhakiikku (”kiikkuhan” se meidän murteessamme nimenomaan oli, ”keinu” kuulosti kirjakieliseltä), johon kiinnyin niin, että annoin läheisimmälle fantasiaystävälleni nimen Kiikku. Kiikussa maaten katselin pilvien hiljaista vaellusta ja kuvittelin taivaalle Jumalan lattian. Kun Kaikkivaltias siellä käveli, kuului naukuva ääni. Vai keinuko se siten ääntelikin. Joka tapauksessa se tuuditti mukavasti päiväuniin. Joskus tosin hermostuin, kun vastapäätäni istumaan tuotiin vieras täti, joka alkoi leperrellä tavalla, josta heti vaistosin, että se yrittämällä yrittää nyt puhua lapselle. Silloin painoin kädet silmilleni ja katselin kumppania vain sormien raoista.

Narukiikkua pihallamme ei ollut; siihen sain tutustua kaupungin leikkipuistossa, kun isä keinutti ja piteli toisella kädellä minusta, toisella kiikun riimuista kiinni. Kerran hän päästi irti, ja minä itkin samanlaisen kauhun vallassa, kuin jos olisin kuullut sireenin ulvonnan paloasemalta tai Ämmäkosken hurjimmat ärjyt. ”Isi, elä jätä minua!” Ja Isi totteli, otti taas kiinni. Selitti kuitenkin:

”Täytyy siinä oppia kiikkumaan itsekseenkin. Ei sinulla aina ole pitelijöitä.” Ei niin. Sen läksyn jos minkä elämä kyllä sittemmin opetti. Ja ehkä juuri siksi keinuminen alkoi niin kiehtoakin.

Vaikkei ole mennyt istuessa ympäri, nakkilalaiseni on ainakin kahdesti matkustanut ylösalaisin käännettynä. Kun se avioeron yhteydessä päätyi tilapäisesti anopin kotiin, se kulki ex-mieheni kuoltua takaisin ystävän auton takaluokkuun köytettynä. Siellä jalakset törröttivät nurinpäin, ja toiseen niistä oli sidottu pinkki hellepaitani merkiksi, että tätä ”leveää kuljetusta” on syytä varoa. Vyöryhän siinä melkoiselta leveydeltä myös muistojen virta.

Asuin siihen aikaan Helsingin Kalliossa, ja kun tuoli vapautettiin siteistään, nostin sen Torkkelinmäelle, johon ystävä parkkasi, ja istuuduin siihen. Se oli, paitsi lepoa, myös hyvä performanssi kellon käydessä yhtä yöllä. Uskoin kyllä jääväni vaille katsojia, kunnes ohi käveli ilmeisesti yöoluita maistellut herrasmies. Ihastuneena hän kiljahti: ”Aito nakkilalainen!” ja kertoi huvilallaan olevan sen heimolaisia koko joukko. Päällepäätteeksi hän piti pitkähkön esitelmän tuon tuolirodun ominaisuuksista ja moitti väärännöksiä, joita niitäkin silloin tällöin vastaan tuli. Hänen vihdoin lopetettuaan aloin yksinäisin naisvoimin raahata tuolia kotiin. Mielessä kävi, että olisi tuo tuntematon tuolin ihailija voinut tarjota myös hieman kantoapua.

Nykyolossani tuoli siirrettiin sitten kottikärryllä talosta toiseen, niin ikään jalakset taivaaseen katsovina. Ei se siitä säikähtänyt, kuuluuhan keinun olemukseen myös tietty akrobatia, kyky nähdä maailma joskus nurinpäin.

Isän isän äiti, isän isä ja minä. Välistä puuttuu jotakin: isä. Totta kai hänkin kuuluu tuolin historiaan. Hänen työhuoneessaan keinui paitsi paksu sininen tupakansavu myös perintötuoli. Hän istui siinä töiden jälkeen joskus yömyöhään, ja päivisin sen valtasivat niin hänen voudintoimistonsa asiakkaat kuin ulosottomiehet, joita hän ajoittain lähetti keräämään kaupunkilaisten veroja. Minua ei ”isin konttorihuoneeseen” juuri päästetty, paitsi silloin kun kynästäni oli katkennut terä ja menin pyytämään jotain ”ulosottoasetä” teroittamaan rakkaan piirustusvälineeni pöydän reunaan kiinnitetyllä kampikoneella.

Eräänä syysiltana – tästä sain kuulla vasta aikuisena – äiti oli mennyt konttorihuoneeseen katsomaan, missä mies viipyy, kun iltatee on jo pitkään odottanut. Ja siellähän tämä oli ollut kiikkumassa, tuoli käännettynä pönttöuunin eteen. Pesässä oli roihunnut tuli, joka sai ruoakseen yhä uutta paperia. ”Mitä sinä poltat?” äiti kertoi kysyneensä. ”Kirjoituksiani”, oli isä vastannut. Hän oli sinä syksynä saanut diagnoosin niin pitkälle edenneestä tuberkkelista, ettei paranemisen mahdollisuutta ollut. Toiveita herättäneen, mutta pettymykseen päättäneen Helsingin-käynnin jälkeen voudinkonttoriin palkattiin sijainen, ja isä asetui makuuhuoneeseemme loppua odottamaan. Tartuntavaaran takia hänet eristettiin minulta, mutta äiti, Lydia ja Elvi-täti kävivät potilasta katsomassa vuoroin sairaanhoitajan kanssa.

Sairaamkamariin kannettiin myös kiikkutuoli siltä varalta, että potilas jaksaisi joskus istua siinä. Jouluaattona 1951, kun availin innoissani lahjapaketteja, isä autettiin tuoliin, ja siinä hän katsoi ovenraosta leikkejäni. Minä en häntä nähnyt, enkä kai uusilta nukeiltani muistanut katsoakaan.

Seuraavana iltana isää ei enää ollut.

Mutta mitä olivat ne kirjoitukset, jotka hän poltti noin kuukautta ennen kuolemaansa? Sitä ei keinu kerro, vaikka kuinka kysyisin. Eikä sitä taloakaan, josta niitä olisi voinut vielä löytyä, enää ole.

”Isä osti minulle puisia rakennuspalikoita,
legojahan ei vielä 50-luvulla ollut.
Palikoilla oli riemullista leikkiä,
pystyttää talo, torni tai jopa kirkko – ja sitten kaataa se.
Tämä on kuulemma lapselle tyypillistä
eikä edusta erityistä aggressiota tai tuhovimmaa,
vaan sitä, että pieni rakentaja haluaa
rakentaa luomuksensa
yhä uudelleen.
Joskus jokin palikoista katosi.
Kun oli haravoitu kaikki paikat,
kaapinalusten pölytukkoja myöten, isä puisteli päätään.
– Ei löyvy, ei. Mutta kyllä se on olemassa, minä tiijän sen.
Jäin pohtimaan sanoja ’on olemassa’;
niillä oli juhlallinen ja lähes kohtalonomainen kaiku.
Jotain on, olemassa on,
vaikkemme sitä nyt tässä näkisikään.”

Kadonnut talo ja muita paikkoja jatkaa esseeteosten *Kesken* (2015) ja *Kammioiloa* (2013) pohdiskelevaa, tutkivaa ja elämäkerrallista otetta. Palkitun kääntäjä-kirjailijan käsittelyyn päätyvät esimerkiksi lyyristen mittojen paluu, luonto- ja virsirunouden hienoudet, koulukiusaaminen sekä kävelyretket ja muut matkat.

Liisa Enwald on Mirkka Rekolan runoudesta väitellyt kirjallisuustieteilijä ja *Elämäntarina*-lehden päätoimittaja. Hänet tunnetaan myös Rainer Maria Rilken suomentajana.